E. Zorab

De rechtspraak van de Derde Kamer (Adat-kamer) van de Raad van Justitie te Batavia

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 110 (1954), no: 2, Leiden, 132-153

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

DE RECHTSPRAAK VAN DE DERDE KAMER (ADATKAMER) VAN DE RAAD VAN JUSTITIE TE BATAVIA.

Zoals U uit de aangekondigde titel hebt kunnen opmaken, is het onderwerp waarvoor ik in dit uur Uw aandacht vraag, er een van Indisch (Indonesisch) recht *). En inderdaad is het mijn bedoeling U het een en ander te vertellen over een bijzonder rechtsprekend college, een speciale Kamer van de vroegere Raad van Justitie te Batavia en haar werkzaamheden. Van deze Kamer, die gedurende de jaren 1938—1942 heeft gefunctioneerd, had ik het voorrecht deel uit te maken als lid en als voorzitter. Aan deze Kamer — in de wandeling al spoedig de Adatkamer geheten, omdat men minder juist meende, dat zij enkel of in hoofdzaak met kwesties van adatrecht te maken zou hebben — was in genoemde periode de hoger beroep rechtspraak over een groot en belangrijk deel van het voormalige Nederlandsch-Indië toevertrouwd ¹⁾. Het betreft hier een experiment van de Indische Regering op het stuk van de rechtspleging over de Indonesische bevolking, waarvan men destijds grote verwachtingen koesterde; verwachtingen, welke slechts ten dele in vervulling zijn gegaan, omdat de Japanse bezetter in 1942 aan deze rechtspraak een even ontijdig als radicaal einde heeft gemaakt en een herstel in de vorige toestand na de bevrijding niet is gevolgd.

Dit in aanmerking nemende, heeft het, zo rijst allicht de vraag, nog wel zin om thans, zo vele jaren later, dit stukje Indonesisch rechtsverleden op te rakelen en daarover in het openbaar een voordracht te houden? Zou het m.a.w. niet beter zijn „to let the dead past bury its dead” en om over dat verleden verder het zwijgen te bewaren? Te meer

*) Voordracht gehouden op 6 Februari 1954 in het kader van de diesviering der Leidse Universiteit.

¹⁾ Het rechtsgebied van de Adatkamer strekte zich uit over heel Java en (Nederlands) Borneo, Bali en Lombok, de Lampongs, Palembang, Banka en Billiton, voorzover betreft de gouvernementsrechtspraak; met de inheemse rechtspraak, welke in die Buitengewesten bestond, had de Kamer nog geen bemoeienis.

is er reden tot het stellen van deze vraag, omdat er onder mijn toehoorders zullen zijn Nederlandse juristen en bij hen van belangstelling voor het recht en de rechtspleging in dat voormalig gebiedsdeel van ons Koninkrijk mij nooit veel is gebleken, de enkele gunstige uitzonderingen, meestal speciaal geïnteresseerden, daargelaten.

Een ontkeninend antwoord schijnt voor de hand te liggen. Toch waag ik het van een andere mening te doen blijken. De rechtspraak van de Adatkamer was er hoofdzakelijk een naar ongeschreven recht. En nu valt niet te ontkennen, dat er in ons land vooral na de bevrijding in verband met onze intensievere betrekkingen met Angel-Saksische landen, een verhoogde belangstelling is waar te nemen voor deze vorm van rechtspraak. Om deze reden verbeeld ik mij en durf ik te beweren, dat het niet zonder nut is de aandacht van de Nederlandse jurist ook te vestigen op werk en werkwijze van die Indonesische common law-rechter gedurende zijn kortstondig, maar naar mijn overtuiging geenszins onvruchtbaar bestaan, van de Adatkamer of Derde Kamer²⁾ van de Bataviase Raad van Justitie.

Alvorens hiertoe over te gaan, enige korte opmerkingen ter noodzakelijke oriëntering voornamelijk van de Nederlandse jurist. Wat ik ga vertellen is oude kost voor de Indische of Indonesische jurist, maar ten behoeve van zijn Nederlandse collega lijkt het gewenst een, zij het ook uiterst summier exposé te geven: een zeer beknopte en vermoedelijk onvolledige schets van de rechtsordening in civilibus in het Nederlands-Indië van voor de Japanse inval in begin 1942.

Men had daar dan in de eerste plaats een dualisme op materieel-rechtelijk, op formeelrechtelijk en op rechtelijk-organisatorisch gebied, nl. voor de *Europese bevolkingsgroep* (waaronder te rekenen de Chinese) wetboeken welke naar Nederlands model waren samengesteld: Burgerlijk Wetboek, Wetboek van Koophandel en het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering; voor de *inheemse (Indonesische) bevolkingsgroep*: in hoofdzaak haar gewoonte- of adatrecht, terwijl haar burgerlijk procesrecht te vinden was in den IXden titel van het zgn. Inlandsch Reglement van Stbl. 1926 no. 559, resp. het daarmee overeenstemmende Rechtsreglement Buitengewesten van Stbl. 1927 no. 227, onderscheidenlijk voor Java en Madoera en voor de Buitengewesten.

²⁾ Men zou nog kunnen wijzen op de naoorlogse rechtspraak in rechtsherstelsaken en (in beroep) ontviandingszaken van de Afdeling Rechtspraak van den Raad voor het Rechtsherstel welke, naar mijn ervaring, in werkwijze opvallende gelijkenis vertoont met de werkzaamheden van de Adatkamer.

Voorts had men het zgn. intergentiele recht, regelende de rechtsbetrekkingen tussen personen van verschillende landaard en wel in deze zin, dat dit recht bepaalde welk groepsrecht op de rechtsverhouding van toepassing was; daarnaast de bijzondere rechtstoestand van de grond, die beheerst werd door het burgerlijk wetboek of door het adat-recht al naar gelang van de „sfeer” waarin de grond zich bevond en wel *in principe* onafhankelijk van het recht van de persoon van de rechthebbende op de grond. De boven bedoelde rechtskeuze geschiedde soms door de wetgever, meestal echter door de rechter volgens door hem zelf in de rechtspraktijk gevonden regels, in welk geval rechtersrecht ontstond ³⁾ ⁴⁾).

In de derde plaats: rechterlijk-organisatorisch afzonderlijke rechters voor de Europese (en Chinese) bevolkingsgroep en voor de inheemse (Indonesische) bevolkingsgroep. De eerste groep had als dagelijkse rechter de Raad van Justitie met daarboven als appèlrechter het Hooggerechtshof; dat in uitgebreidere samenstelling tevens fungeerde als cassatierechter; de tweede groep had in eerste instantie de Landraad, daarboven als appèlrechter de Raad van Justitie, als cassatierechter in zeer beperkte gevallen het Hooggerechtshof ⁵⁾). En nu is het jammer, dat onder de cassatiemogelijkheden niet viel het geval, waarin geklaagd wordt over schending of verkeerde toepassing van adatrecht, omdat *dit* recht als ongeschreven, als gewoonterecht, viel buiten het begrip „wettelijke voorschriften” van artikel 171 (Ind.) Rechterlijke Organisatie.

Er was dus een samenkoppeling van eerste-aanlegrechtspraak voor Europeanen en appèlrechtspraak voor Indonesiërs bij de Raden van Justitie en het was nu juist de nadelige invloed van deze samenkoppeling

³⁾ Naast de keuzebepaling door de wetgever die de intergentiële rechtsverhouding meestal op eigen wijze heeft geregeld, bestond de mogelijkheid, doch alleen voor de Indonesische bevolkingsgroep, om zich op daartoe voorgeschreven wijze *vrijwillig* te *onderwerpen* aan het voor Europeanen geldende recht, hetzij voor het gehele recht, hetzij voor een bepaald gedeelte daarvan, hetzij voor een bepaalde rechtshandeling (Stbl. 1917 no. 11, artikelen 2, 19 en 27). Bovendien had men een *onderwerping* aan dat Europeanenrecht krachtens wettelijke bepalingen. In beide gevallen was het gevolg van onderwerping, dat de betrokkene justiciabel werd door de Europeanenrechter en dat het voor de Europese bevolkingsgroep geldende recht van toepassing werd.

⁴⁾ Als gevolg van dit eigen statuut van den grond kon ook tussen personen van dezelfde bevolkingsgroep een intergentiele rechtsverhouding ontstaan en een ander recht dan dat van hun eigen groep toepassing vinden. Beslissend voor het statuut van den grond was of deze al of niet was ingeschreven in de registers bedoeld in de Overschrijvings ordonnantie van Stbl. 1834 no. 27.

⁵⁾ Alleen cassatie in het belang der wet was mogelijk.

op laatstgenoemde rechtspraak, welke de stoot gaf tot de instelling van de Adat- of Derde Kamer bij de Raad van Justitie te Batavia.

★ ★ ★

Leest men nu de instellingsordonnantie van de Kamer door en raadpleegt men daarbij de memorie van toelichting van de betreffende ontwerp-ordonnantie ⁶⁾, dan blijkt bij de Indische wetgever tweeërlei bedoeling te hebben voorgezet, nl. 1° de *concentratie* van de appèl-rechtspraak in burgerlijke landraadzaken in de ressorten der drie Raden van Justitie op Java bij een (enkele) Raad van Justitie, nl. die van Batavia, en 2° naast deze concentratie door samentrekking of samensmelting van de drie ressorten tot één, ook een *specialisatie* door deze appèlrechtspraak op te dragen aan een bijzondere en afzonderlijke Kamer van de Bataviase Raad, die daartoe moest optreden als een *deskundig* college, zulks ten einde a) de rechtsbedeling van de inheemse bevolking te verbeteren en b) haar rechtszekerheid te bevorderen ⁷⁾.

Waarom deze desiderata van de regering? Zij hielden verband met een ongeveer tien jaar te voren aangevangen wijziging in de rechts-politiek van de regering ten opzichte van de Indonesische bevolkings-groep. Vóór einde 1938 was deze politiek er op gericht geweest om het adatrecht, waarin men de inheemse bevolking — bij gebrek aan beter — goedgeunstig had gelaten, uiteindelijk te vervangen door een voor alle bevolkingsgroepen geldend stelsel van westers wettenrecht. Zo moest er komen een uniform burgerlijk wetboek en zo zijn er verschillende pogingen tot unificatie ondernomen, welke hun hoogtepunt bereikten in een in 1923 gepubliceerd ontwerp burgerlijk wetboek voor alle bevolkingsgroepen, in hoofdzaak bevattende een soort vereenvoudigd Nederlands wettenrecht ⁸⁾. Doch vijf jaar later, nadat

⁶⁾ Ordonnantie van 29 November 1937, Stbl. 1937 no. 631 houdende voorzieningen om het hoger beroep van de vonnissen in burgerlijke zaken van de landraden in de ressorten van de raden van Justitie op Java aan één college op te dragen, in werking getreden op 1 Januari 1938. Zie Volksraadstukken 1937/1938, Onderw. 1, Afd. II, stuk 3a begroting; Hfst. II blz. 1, 2 en Onderwerp 92 Stukken 1-3 (13 October 1937).

⁷⁾ Zie het bij de ordonnantie van Stbl. 1937 no. 631 ingevoegde artikel 128a R. O. luidende: „Een der Kamers van den raad van Justitie te Batavia is in het bijzonder belast met de berechting van de zaken omschreven in artikel 128”. In dit artikel 128 is het beginsel van concentratie tot uitdrukking gebracht. Deze Kamer werd de derde Kamer van den Raad naast de eerste Kamer voor Europese civiele zaken en de tweede Kamer voor strafzaken.

⁸⁾ Het z.g. ontwerp Cowan.

het ontwerp door van Vollenhoven⁹⁾ finaal was afgekraakt, ging de Indische Regering overstag. Zij gaf de unificatiegedachte prijs en stelde zich in plaats daarvan op het standpunt, dat voor de Indonesische bevolkingsgroep haar adatrecht het meest practische en het meest gewenste recht was en dat, wanneer naar verbetering gezocht moest worden, dit diende te gaan in de richting van een betere organisatie van haar rechtspraak o.a. door aan de rechtsbedeling over deze bevolkingsgroep een *eigen* grondslag te geven. Met het oog hierop zijn door de regering verschillende maatregelen ontworpen en successievelijk uitgevoerd, waarop ik niet verder kan ingaan¹⁰⁾, maar in het kader van de hervormingen nam de bedoelde concentratie en specialisatie der hoogste Inlandse rechtspraak een belangrijke plaats in. Immers hierdoor kwam een einde aan meergenoemde samenkoppeling bij de Javaden van Europese en Indonesische rechtspraak, een samenkoppeling welke had geleid tot een duidelijke achterstelling van de Inlandse rechtspraak bij de Europese. Dit vond zijn oorzaak hierin, dat de promotie naar de topfuncties van de Indische rechterlijke macht nu eenmaal sinds jaren placht te lopen via het lidmaatschap van een (Europese) civiele Kamer van een Raad van Justitie, waardoor de interesse voor adatrecht en adatrechtspraak meestal gering was en bleef. In de tweede plaats verviel door genoemde hervorming het grote bezwaar van het gemis aan een centraal geleide cassatierechtspraak in zaken van adatrecht en de bestaande grief, dat de jurisprudentie der drie grote raden van Justitie op Java dikwijls belangrijke en zelfs principiële onderlinge verschillen vertoonde op het stuk van het adatrecht¹¹⁾, waarbij nog kwam, dat ook de jurisprudentie van een bepaalde raad lang niet altijd constant bleef¹²⁾, als gevolg van veelvuldige personeels-

⁹⁾ n.l. in zijn „Juridisch confectiewerk”.

¹⁰⁾ Deze hervormingen bestreken zowel het terrein van de inheemse rechtspraak (Stbl. 1932 no. 80; Stbl. 1938 no. 529, de Zelfbestuursregelen 1938, speciaal de artikelen 12 en 13) als dat van de dorpsrechtspraak (Stbl. 1935 no. 102) en van den godsdienstigen rechter (Stbl. 1937 nos. 116 en 610). Stbl. 1937 no. 116 bracht een belangrijke en ingrijpende wijziging aan in de berechting van erfrechtgeschillen op Java en Madoera. Zie verder ter Haar: Halverwege de nieuwe adatrecht-politiek in Koloniale Studiën 1939 blz. 119 e.v. en Chabot in T 1948, 159 e.v.

¹¹⁾ Bijv. t.a.v. de later te bespreken mogelijkheid van het ontstaan of tenietgaan van rechtsbetrekkingen in het adatrecht door „verjaring” (invloed van tijdsverloop), waarover speciaal het artikel van ter Haar in T 144, 76 e.v.

¹²⁾ Een berucht voorbeeld van onstandvastige jurisprudentie en de nadelen daarvan is wel de jurisprudentie van den Semarangse raad t.a.v. vorderingen uit accept tegen een Indonesische verweerder ingesteld culminerende in de beschikking van het Hooggerechtshof van 23 Februari 1928 T 127, 335.

mutaties. Een derde voordeel dat men daarmee hoopte te bereiken was een betere en meer soepele aanpassing van het primitieve en gebrekkige burgerlijk procesrecht van het Inlands Reglement en Rechtsreglement Buitengewesten aan de eigen rechtsbehoeften van de Indonesische justicablen der landraden door uitbouw van dit recht door de jurisprudentie van een speciaal deskundig rechtscollege.

Het is vooral ter Haar geweest, die jarenlang met grote hardnekkigheid heeft gestreden voor de verwezenlijking van deze doeleinden: eigen beroepsrechtspraak voor de Indonesiërs, losmaking van de band met de raden van Justitie als eerste-aanleg-rechters voor Europeanen. Ook hij streefde daartoe naar de instelling van een aparte Adatkamer. Maar de Kamer die in 1938 gekomen is beantwoordde slechts ten dele aan hetgeen hij zich daaromtrent had voorgesteld; hij had zich nl. gedacht als uitloper of spits van de rechtspraak over Indonesiërs, hetzij een afzonderlijk hoogste gerechtshof voor Indonesische rechtzaken, hetzij een speciale Kamer van het *Hooggerechtshof*^{12a)}. Doch redenen van financiële aard en van prestige o.a. bij het Hof zelf, dat voor het streven naar gelijkwaardigheid en gelijkstelling van Europese en Inlandse rechtspraak nog niet toegankelijk was, maakten het wenselijk dat langs lijnen van geleidelijkheid werd gegaan, en dat de instelling van een Adatkamer bij het hoogste rechtscollege van Indonesië tot betere tijden werd uitgesteld.

* * *

Begin Januari 1938 was de Adatkamer een feit en een maand later ongeveer kwam zij voor het eerst in raadkamer bijeen. Wij waren met ons drieën. Bertling, die de beoefening van het adatrecht, waarin hij zich reeds door verschillende publicaties had onderscheiden, voornamelijk van ethnologische zijde benaderde; Wijers vooral belang stellend in kwesties van inlands burgerlijk procesrecht, in 1931 te Leiden gepromoveerd op een onderwerp dat recht rakende — een verdienstelijk en goed beoordeelde dissertatie¹³⁾ —; en mijn persoon, meer geveerd in Europees recht, met interesse voor het conflictenrecht in zijn verschillende aspecten, enigszins gedacht als trait d'union tussen de rechtspraak van de pas opgerichte derde Kamer en die van de naar Europees recht

^{12a)} B. ter Haar, Halverwege de nieuwe adatrecht-politiek, Kol. Studiën 1939, p. 24 e.v.

¹³⁾ Het gezag van gewijsde in burgerlijke landraadzaken. Proefschrift Leiden (1931).

gerichte (civiele) Kamer van de Bataviase raad. Dit drietal heeft zich bijna vier jaar lang met vreugde en enthousiasme aan zijn nieuwe taak gegeven¹⁴⁾. Een lustrum werd ons niet gegund, want, nadat einde 1941 de oorlog met Japan was uitgebroken, kwam enkele maanden later een abrupt einde aan een der meest interessante belevenissen van onze ambtelijke loopbaan in Indonesië.

★ ★ ★

Het wordt tijd U iets te vertellen over de rechtspraak zelf van de Kamer. Deze — ik zeide het reeds — was er een naar ongeschreven recht, althans grotendeels¹⁵⁾. Hierbij kan dan aanstonds gewezen worden op een verschil in taaksuitoefening wanneer het ging om toepassing van het ongeschreven intergentiel recht en wanneer het ging over toepassing van het eveneens ongeschreven adatrecht. In het eerste geval verschilt de taak van de rechter in Indonesië die zoekt naar regels van intergentiel recht ter bepaling van de rechtskeuze niet van die van zijn Nederlandse collega die gesteld wordt voor de oplossing van kwesties van internationaal privaatrechtelijke aard. Deze regels zijn bekend of ze zijn zonder veel moeite te vinden in handboeken of in de jurisprudentie. De beroepsrechter die zoals destijds de gouvernementsrechter in Indonesië naar adatrecht moet rechtspreken, heeft een veel moeilijker taak¹⁶⁾. Hem ontbreken wetboeken met geformuleerde rechtsbeginselen of op een ver verleden teruggaande bindende precedents zoals de Engelse rechtspraak ze kent; zijn enige basis is, zoals

¹⁴⁾ Later is als tijdelijke kracht de gelederen komen versterken Bondam, die een zeer gewaardeerde hulp bleek te zijn.

¹⁵⁾ De Adatkamer kreeg ook kwesties van zuiver Europees burgerlijk recht te beslissen wanneer als gevolg van intergentiele rechtskeuze dit recht toepassing vond. Zie bijv. R. v. J. Batavia 24 Maart 1934, T 153, 29.

¹⁶⁾ Voor hetgeen op deze en volgende bladzijden omtrent de taaksuitoefening van den rechter die naar adatrecht rechtsprekt en de daarmee samenhangende problemen wordt medegedeeld, worde verwezen na de volgende publicaties, waaruit mijn gegevens grotendeels zijn geput. Ter Haar's diesreden (Rechtshogeschool Batavia) in 1930 en in 1937, resp. getiteld „De rechtspraak van de landraden naar ongeschreven recht” (1930) en „Het adatprivaatrecht van Nederlandsch Indië in wetenschap, praktijk en onderwijs” (1937); verder in Koloniale Studiën 1939 blz. 113 e.v. zijn artikel „Halverwege de nieuwe adatrechtspolitiek” en in T 140, 35 e.v. het opstel geheten „Welke eisen stelt toepassing van het ongeschreven materiele privaatrecht aan organisatie en procesrecht der inlandse rechtbanken”. Zie voorts Soepomo in T 154, 2 e.v.

ter Haar het heeft uitgedrukt, het werkelijke rechtsleven in stad en desa in zijn talloze schakeringen, m.a.w. de sociale werkelijkheid¹⁷⁾. Nu is het juist de vraag hoe de rechter in Indonesië speciaal de beroepsrechter achter deze sociale werkelijkheid kan komen en welke middelen hem daarbij ten dieste staan. Soms zijn er beslissingen van gezaghebbende Indonesische autoriteiten waaronder rechterlijke in gelijke of gelijksoortige zaken waaraan hij houvast heeft. Maar dikwijls zijn het vage of onderling tegenstrijdige beslissingen, bijv. over de vraag of in het adatrecht verjaring bekend is, of wel verouderde en daardoor niet meer passend bij de rechtswerkelijkheid.

In enkele gevallen staan te zijner beschikking plaatselijke of gewestelijke adatrechtbeschrijvingen op grond van min of meer deskundig verricht terreinonderzoek¹⁸⁾; zij zijn vaak zeer belangrijke hulpmiddelen voor de rechter, maar „books of authority” zijn ze niet.

Soms wil een plaatselijk onderzoek in loco door de rechter helpen; ter vaststelling van de feiten heeft het wel eens nut opgeleverd, maar wanneer het gaat om rechtsvinding levert zo'n descente in het algemeen weinig bevredigends op, althans naar mijn ervaring, daargelaten dat een dergelijk onderzoek in de desa voor de druk bezette landraadvoorzitter nogal tijdrovend is.

Was dit alles waarover de beroepsrechter kon beschikken om een adatrechtelijk verantwoordelijke beslissing te nemen, de zaak zou er niet erg gunstig hebben uitgezien. Maar gelukkig is er meer. Wijlen prof. van Vollenhoven heeft uit een chaos van beschrijvingen, rapporten, mededelingen enz. het stelsel en het systeem van het adatrecht ontdekt en vastgelegd in zijn standaardwerk „Het adatrecht van Nederlandsch-Indië” en hij heeft hiermee de rechter in Indonesië iets gegeven wat

¹⁷⁾ Misschien is de rechtspraak voor adatrecht het best te vergelijken met die in Engeland van de koninklijke rechters in de formatieve periode van de common law, toen deze rechters nog niet gebonden aan het precedent, tot taak hadden de toen nog vormloze massa van de common law door hun beslissingen en te bewerken.

¹⁸⁾ Dergelijke adatrechtbeschrijvingen zijn o.a. met regeringssteun samengesteld door mr Soepomo voor West-Java en door mrs Djogodigoeno en Tirtawinata voor Middel-Java. Daarmee op een lijn kan gesteld worden het verslag van de door de Adatkamer in 1938 tot deskundige benoemde jurist, mr Soepomo, inzake het (adat) erfrecht der Indonesische bevolking ter hoofdplaats Batavia. Dit deskundig rapport samengesteld na een uitgebreid onderzoek in loco, vindt men afgedrukt in T 150 blz. 105-124. Het vormde de basis van een principiële beslissing van de Adatkamer inzake dat erfrecht. Zie R. v. J. Batavia 18 Augustus 1939, T 150, 201.

hem tot daadwerkelijke hulp en steun kan strekken bij de vervulling van zijn taak. Immers met dit stelsel en dit systeem voor ogen kon de rechter zoeken naar een beslissing welke past in het kader daarvan.

Hierop heeft ter Haar aansluiting gezocht en voortgebouwd, door uit te werken de kenmerkende trekken van dit adatrecht. In dit verband heeft hij er op gewezen, dat dit recht bepaald wordt door sociale factoren en hoe een wijziging van deze factoren veranderingen in dat recht teweeg brengt dan wel tot het ontstaan van nieuw recht aanleiding kan geven. Hij heeft er ook de aandacht op gevestigd, dat juist bij deze nieuwvorming de invloed van Westerse rechtsbegrippen zich kan doen gelden, hetgeen ook te aanvaarden is, mits de overneming niet indruist tegen het stelsel van het adatrecht¹⁹⁾.

Dergelijke wijzigingen van sociale factoren zijn ook door de Adatkamer erkend en zij hebben o.a. geleid tot enige principiële beslissingen. Zo werd in 1939 beslist, dat „hoewel in het stelsel van het matriarchaat van het Minangkabausche familierecht voor een alimentatieplicht van den vader geen plaats is, een uitzondering hierop moet worden aanvaard, zoodra en voorzoover buiten de familiewoningen een gezinsleven opkomt en adatrechtelijk toegestaan is zoals bijv. het geval is bij buiten het stamleven gevestigde gezinnen”²⁰⁾ of „dat naar Bandoengsch adatrecht bij geldleening met zgn. zekerheidstelling van grond, de zekerheid bedingende partij bij voldoende openbaarheid naar adatrecht, een preferentie toekomt bij uitwinning van den grond boven latere niet door zekerheid gedekte crediteuren”²¹⁾, terwijl een derde in 1941 genomen beslissing o.a. luidt „dat als gevolg van het zich ontwikkelend autosnelverkeer in Indonesië, de Inlandse autobusondernemer niet alleen mede aansprakelijk is te achten voor de schadeberokkenende daad van zijn chauffeur, maar dat hem (eigenaar) zelfs de mogelijkheid van disculpatie moet worden ontzegd”²²⁾.

De beide laatstgenoemde beslissingen kunnen tevens gezien worden als een voorbeeld dat Westerse rechtsbegrippen werden overgenomen.

¹⁹⁾ In de diesrede van ter Haar van 1930 (blz. 30) vindt men het aldus uitgedrukt: „Er bestaan alleen bezwaren, indien Westerse regels zodanig zouden worden opgenomen, dat zij strijdig met adatrecht of rechtsovertuiging der bevolking vreemd opgenaaidde lappen moeten blijven op eigen rechtskleed in plaats van bij het weven zelf in het weefsel ingevoegde draden.”

²⁰⁾ R. v. J. Batavia 27 October 1939, T 152, 216.

²¹⁾ R. v. J. Batavia 29 Maart 1939, T 151, 601 m.o. Soepomo. Anders ten aanzien van het plaatselijk adatrecht in de onderafdeling Soekadana (Zuid Sumatra) R. v. J. Batavia 29 Maart 1940, T 153, 199.

²²⁾ R. v. J. Batavia, 14 Februari 1941 T 155, 63.

Ter Haar wees nog op enige andere voor de rechter naar adatrecht van belang zijnde kwesties. Zo heeft hij in verschillende van zijn publicaties de nadruk gelegd op de noodzaak van een juiste probleemstelling naar dit recht. Wanneer men de vraag zou stellen of het adatrecht (in het algemeen of in een bepaalde rechtskring) „verjaring” kent, dan zou dit verwarrend kunnen werken, omdat men bij de aldus geformuleerde vraag gewoonlijk gaat denken aan het instituut van acquisitieve of van extinctieve verjaring van ons Burgerlijk Wetboek met zijn vaste termijnen, terwijl het niet eens zeker is of het adatrecht van dezelfde of van geheel andere beginselen uitgaat. De vraag behoort, aldus terecht ter Haar, dan ook anders te worden gesteld, bijv. of naar adatrecht invloed van tijdsverloop valt te constateren op rechtsbetrekkingen en zo ja, welke deze invloed is.

Zo behoort men niet te vragen of het adatrecht de *actio Pauliana* kent, maar de vraag aldus te stellen of in het adatrecht regels bestaan die bedriegelijke gedragingen van de schuldenaar regelen. Juist door de vragen fundamenteeler te stellen krijgt men een beter inzicht in adatrechtverhoudingen ²³⁾.

Een ander gewichtig maar moeilijk punt voor de rechtspreker volgens adatrecht is, dat in het algemeen de Oosters geschoolde beroepsrechter omdat een wetboek met algemene beginselen ontbreekt, zelf voor het adatrecht die beginselen moet trachten op te sporen en in zijn beslissingen vast te leggen. Dat hij daarbij behoedzaam te werk moet gaan is duidelijk. Want deze beginselen zijn niet, behoeven althans niet te zijn, die van zijn Westers rechtsstelsel, maar zij wortelen in Indonesische voorstellingen en wijze van denken, welke belangrijk kunnen verschillen van die van de Westerse wereld. Zo behoeven Indonesische en Westerse begrippen van overmacht, van goede trouw, van hetgeen maatschappelijk behoorlijk of niet behoorlijk is, elkaar niet te dekken. Zo is de Westerse voorstelling dat het individu in principe alles mag doen wat hem niet wettelijk of naar ongeschreven fatsoensnormen is verboden niet dezelfde als die van de Indonesische wereld, waar iedere handeling van het individu aanvaardbaar moet zijn voor de gemeenschap waartoe het behoort, omdat de gemeenschap voor die handeling verantwoordelijk is en daarvan ook de gevolgen draagt.

En ten slotte zij nog gewezen op een andere belangrijke vereiste voor een goed functionerende rechtspraak naar ongeschreven recht, nl. dat

²³⁾ Idem t.a.v. de vraag of in het adatrecht „wettelijke rente” bekend is, ter Haar in noot onder R. v. J. Batavia 23 October 1931 T 136, 218; R. v. J. Batavia (3de k) 25 Maart 1938, T 148, 193 en 2 December 1938, T 150, 227.

de rechter, heeft hij eenmaal op grond van bepaalde feiten een bepaalde regel geformuleerd, zich daaraan ook bij gelijke feitelijke omstandigheden moet houden. Anders uitgedrukt, de rechter moet bij gelijke relevante feiten een gelijke beslissing geven. Het stellen van een dergelijke eis van rechtelijke gebondenheid, in Nederland haast als vanzelfsprekend beschouwd, is in landen met ongeschreven rechtspraak des te noodzakelijker, omdat de kans dat de rechterlijke werkzaamheid in willekeur zal ontaarden bij gebreke van duidelijk geformuleerde wettelijke normen, veel groter is.

Over de vraag of een bepaald feit al of niet als een relevant feit kan worden beschouwd, kan natuurlijk verschil van mening ontstaan, waarin alleen een volgende rechterlijk uitspraak de beslissing kan brengen. Maar wanneer een nieuw feit wel als een relevant feit is te zien, dan kan daardoor een uitzondering ontstaan op een te voren geformuleerde regel en omgekeerd kan een ander relevant feit de terugkeer naar de oorspronkelijke regel bewerkstelligen ²⁴).

Voor de rechter naar adatrecht is het zaak om bij het vastleggen van een regel voorzichtig te werk te gaan. Dit is dan ook de reden geweest, dat men in beslissingen van de Adatkamer, welke een regel of beginsel trachtten te formuleren, herhaaldelijk uitdrukkingen gebezigd ziet als „in het algemeen”, „behoudens uitzonderingen”, „onder de genoemde omstandigheden” enz.

Het is niet mogelijk om in de toegemeten tijd ook maar een schetsmatig overzicht te geven van de jurisprudentie van de Kamer; wel om aan de hand van enige betrekkelijk willekeurig gekozen voorbeelden een indruk te geven van de aard der beslissingen welke gepubliceerd werden in het Indisch Tijdschrift van het Recht. Daarbij komt een indeling in drie rubrieken, t.w. procesrecht, intergentiel recht en adatrecht doelmatig voor.

1. *Procesrecht.*

In de dertiger jaren was in de jurisprudentie van de landraden een duidelijke tendentie waar te nemen welke er op gericht was het burgerlijk procesrecht van het Inlands Reglement en Rechtsreglement Buitengewesten beter aan de behoeften van de practijk te doen aanpassen. Dit gebeurde dan op twee manieren: enerzijds door uitholling van enige

²⁴) Vgl. ter Haar in T 142, 70 en Landraad Soekeboemi 16 Mei 1929, T 131, 25.

formalistische bepalingen van deze primitief opgezette reglementen, anderzijds doordat de rechtspraak al naar gelang van de behoeften zelf nieuwe ongeschreven procesregels ging vormen. De Adatkamer heeft deze lijn gevolgd en voortgezet. Enige voorbeelden ter illustratie.

In het Inlands Reglement ontbreekt een bepaling als die van artikel 5 sub 3° Rv., dat het exploit van dagvaarding de middelen en het onderwerp van de eis met een duidelijke en bepaalde conclusie moet inhouden. Maar uit artikel 178, 2 en 3 van dat Reglement, dat de rechter verplicht recht te doen op alle gedeelten van de eis en hem verbiedt uitspraak te doen omtrent zaken welke niet zijn geëist, is af te leiden, dat de wetgever voor deze procedure wel gedacht heeft aan bepaalde geformuleerde petita.

In aansluiting op een reeds vóór 1938 ontstane rechtspractijk, die naast een bepaald primair petitum toelaatbaar achtte een subsidiair, onbepaald petitum, houdende verzoek, dat de rechter beslisse zoals hij in goede justitie zal vermenen te behoren, ging de Adatkamer een stapje verder. Zij nam genoegen met een algemeen verzoek om rechtsherstel op grond van de in het lichaam der vordering genoemde feiten, zodoende aan artikel 178 Inlands Reglement vrijwel alle betekenis ontnemende²⁵⁾.

Wat deze feiten betreft werd voldoende geacht, als de vordering inhield een resumé van het materieel gebeuren, dat tot de eis aanleiding gaf, mits zodanig dat de verweerder redelijkerwijs kon begrijpen terzake waarvan hij in rechte werd betrokken²⁶⁾.

Een tweede hinderlijke wetsbepaling, die van artikel 393 Inlands Reglement, werd eveneens opgeruimd. Dit artikel schreef voor dat bij de rechtspleging van de Inlandse rechtbanken geen meerdere of andere vormen zullen worden in acht genomen dan die welke bij dit Reglement zijn omschreven. De Adatkamer moest beslissen over de vraag of het in een landraadproces in principe mogelijk was derden in een civiel proces te betrekken, nu het Inlands Reglement van een dergelijke deelneming van derden aan het proces blijkbaar geen weet heeft. T.a.v. de mogelijkheid van „voeging” besliste de Kamer toen met terzijstelling van art. 393, dat het artikel slechts de strekking heeft de rechter te

²⁵⁾ R. v. J. Batavia 12 Januari 1940, T 150, 190.

²⁶⁾ Zie het door de R. v. J. Batavia bekrachtigde vonnis van de landraad te Poerworedjo van 23 Maart 1938, T 148, 319. Overigens staat een onjuist inzicht in een landraadproces niet in den weg aan de opvatting van den eis naar wezenlijke strekking, aldus R. v. J. Batavia 16 Februari 1940, T 152, 168, die zo ver ging, dat hij het door de eiser als een verzet tegen de executie ingestelde vordering las als een vordering tot herziening van een gewijsde (request civiel).

verbieden de Europese voegingsregeling (van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsordening) toe te passen, niet om binnen het kader van de Inlandse procedure een eigen voeging te aanvaarden en op te bouwen. De geoorloofdheid van het instituut in die procedure moest naar processuele doelmatigheid worden bepaald ²⁷⁾).

Op overeenkomstige wijze werd in een niet gepubliceerd vonnis van de Kamer van Maart 1941 beslist, dat wanneer naar materieel adatrecht de verplichting tot rekening en verantwoording bestaat — in het Inlands Reglement miste men ieder processueel voorschrift hierover — alsdan het procesrecht uit hoofde van zijn dienend karakter de vormen zal hebben te vinden ter verwezenlijking van die verplichting.

De beide laatstgenoemde voorbeelden illustreren m.i. tevens de wijze waarop door de Adatkamer aan de vorming van nieuwe procesregels werd medegewerkt. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is echter het instituut van een eigen request-civiel voor de Inlandse procedure. Met voorbijgaan van de reeds bestaande mogelijkheid van „herroeping” van vonnissen in artikel 385 (Ind.) Rechtsvordering (= artikel 382 Ned. W. v. B. Rv.), welke ook gold t.a.v. vonnissen van de Raad van Justitie in hoger beroep van (burgerlijke) landraadvonnissen gewezen, gaf de Adatkamer er de voorkeur aan een eigen request-civiel op te bouwen met eigen herzieningsgronden, eigen vormen en eigen termijnen, welke naar haar oordeel beter pasten bij het specifieke karakter van het Inlands burgerlijk proces. Sommige van deze herzieningsgronden waren dezelfde als die van art. 382 Ned. Rv., zoals „ontdekt bedrog of arglist” ²⁸⁾ en „meineed”, dit laatste echter zonder overneming van de beperking t.a.v. de beslissende eed ²⁹⁾. Daarentegen werd als eigen herzieningsgrond aanvaard overschrijding door een gevolmachtigde in een landraadproces van zijn procesvolmacht, waardoor het desaveu als afzonderlijk processueel instituut geheel of ten dele opging in het herzieningsproces ³⁰⁾. Niet overgenomen werd de voorwaarde, dat het vonnis, waartegen in request-civiel wordt opgekomen, in laatste instantie was gewezen, zodat het middel van herziening ook openstond tegen een gewijsde van een landraadvonnis; de herziening, die ook hier bij „denzelfden rechter” moet worden aangebracht kan dus zeer wel bij een landraad in behandeling komen ³¹⁾. En wat de termijnen betreft, was

²⁷⁾ R. v. J. Batavia, 26 Mei 1939, T 150, 192.

²⁸⁾ R. v. J. Batavia, 12 April 1940, T 152, 151 en 16 Februari 1940, T 152, 168.

²⁹⁾ R. v. J. Batavia, 14 Juli 1939 T 151, 219.

³⁰⁾ R. v. J. Batavia, 27 September 1940, T 154, 258.

³¹⁾ R. v. J. Batavia, 12 April 1940, T 152, 151 en 16 Februari 1940, T.152, 168.

de Adatkamer van oordeel, dat de rechtszekerheid vorderde, dat dit uitzonderlijk rechtsmiddel werd aangewend binnen een korte tijd, welke *in het algemeen* is te stellen op die van het hoger beroep. Men lette hier op de woorden „in het algemeen” welke er op duiden, dat men niet te maken heeft met *fatale* termijnen, maar dat de rechter zich de bevoegdheid wilde voorbehouden om in bijzondere gevallen een van de appèltermijn afwijkende ruimere termijn voor request-civiel te bepalen³²⁾.

2. *Intergentiel recht.*

De wetenschappelijke beoefening van het intergentiel recht is van betrekkelijk jonge datum. Vóór 1887, toen op het in dat jaar gehouden juristencongres de regeling omtrent de gemengde huwelijken bespreking vond, was van belangstelling op dit gebied heel weinig te bespeuren. Dank zij de publicaties in de volgende 20 à 25 jaren van van den Berg, Nederburgh en André de la Porte³³⁾, begon men zich allengs voor dit onderdeel van Indisch recht te interesseren. Het bleef echter in hoofdzaak bij deze publicaties; de jurisprudentie gaf slechts sporadisch een beslissing van enig belang. Dit heeft geduurd tot ongeveer 1928, toen de eerste artikelen van prof. Kolléwijn in het Indisch tijdschrift van het Recht verschenen³⁴⁾. Was dáárvoor de Indische rechterlijke macht zich van het bestaan van intergentiele problemen ternauwernood bewust, het is Kolléwijn's grote verdienste geweest die problemen op klare wijze aan de orde te hebben besteld en methoden te hebben aangegeven voor de oplossing daarvan. De rechter in Indonesië heeft hier zeer veel profijt van gehad.

Ik kan mij nog zeer goed herinneren hoe deze artikelen reeds spoedig de aandacht hadden van ons, jonge Indische rechterlijke ambtenaren, en hoe wij, onder invloed daarvan, langzamerhand intergentiel „minded” begonnen te worden. Werd vroeger het bestaan van een intergentiele verhouding niet eens onderkend of zo dit een enkele maal wél gebeurde, de oplossing zonder veel nadenken in Europeesrechtelijke zin gezocht, dit werd nu anders, en wij begonnen ons te realiseren, dat er

³²⁾ R. v. J. Batavia, 27 September 1940, T 154, 258.

³³⁾ Deze publicaties vinden bespreking in Kolléwijn's artikel in T 131, blz. 523-530.

³⁴⁾ Kolléwijn in T 131, 517 en T 132, 304. Zie ook: Het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië en het intergentiel recht in Feestbundel 150-jarig bestaan Kon. Bat. Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, deel I, blz. 327 e.v. En zijn „Intergentiel recht in Nederlands-Indië” in T 151, 551 e.v.

zo iets bestond als rechtskeuze en principiële gelijkwaardigheid der groepsrechten.

De Adatkamer kwam tot stand toen de „bewuste” intergentiele rechtsbeoefening in de jurisprudentie reeds in volle gang was. Natuurlijk heeft de Adatkamer gedurende haar bestaan vele intergentiele kwesties te berechten gehad, maar daarvan bezat zij niet het monopolie. Ook andere rechters en rechtscolleges, Europese en Inlandse, kregen ze te beslechten en hun wijze van oplossing van deze problemen was evenmin verschillend. Welke zijn deze oplossingsmethoden? Men zal tevergeefs zoeken naar vaste algemene regels; men kan er alleen dit van zeggen, dat men, naast incidentele wettelijke regelingen als bijv. op het stuk van grondverhuur, arbeidsovereenkomst, gemengde huwelijken, erkenning, beschikte over een aantal door de jurisprudentie zelf gevonden en geformuleerde regels welke een tendentie aangeven in welke richting de oplossing moet worden gezocht. Deze regels — de zogenaamde verwijzingsregels — geven aan welke van de in aanmerking komende groepsrechten op een concrete rechtsverhouding van intergentiel karakter behoorde te worden toegepast. De vraag is gerezen en aan de Adatkamer ter beslissing voorgelegd of de rechter naast deze keuze van groepsrechten ook de vrijheid bezat, om een eigen zelfstandige regel van intergentiel recht vast te stellen onafhankelijk van hetgeen de bepaalde groepsrechten daaromtrent mochten bepalen. Bedoelde vraag is toen ontkennend beantwoord³⁵⁾. Nu behoeft in de meeste gevallen de vraag naar het op een bepaalde intergentiele verhouding toepasselijke recht geen uitdrukkelijke beantwoording, omdat de voor toepassing in aanmerking komende groepsrechten tot eenzelfde oplossing voeren. Doch niet altijd is dit het geval, bijv. wanneer het adatrecht bij een bepaalde overeenkomst de invloed van tijdsverloop anders waardeert dan de „verjaringsartikelen” van ons B. W.; wanneer het ene groepsrecht de mogelijkheid van bevrijding van de contractsbond op grond van buitengewone onvoorziene omstandigheden (overmacht) eerder aanvaardt dan het andere, of wanneer het gaat om de bepaling van de omvang van de schadevergoeding, verschuldigd terzake van onrechtmatige occupatie van grond welke in adatrecht en Europees recht dikwijls verschillend geregeld wordt; bijv. naar adatrecht volgens de waarde van een bepaald deel van de opbrengst van de grond, op basis van een zgn. deelwinningsverhouding welke tussen partijen wordt gedacht³⁶⁾.

³⁵⁾ R. v. J. Batavia, 17 Maart 1939, T 151, 619.

³⁶⁾ R. v. J. Batavia, 24 November 1939, T 152, 135.

Toen de Adatkamer haar werkzaamheden in 1938 begon, werden verschillende van dergelijke verwijzingsregels reeds regelmatig toegepast. Verlaten was toen de in het begin van deze eeuw nog algemeen gehuldigde opvatting dat het recht van de Europeaan als het „betere” recht, voorrang moest hebben, en — met een enkele uitzondering ³⁷⁾ — ook die andere, dat ter oplossing van intergentiele geschillen beslissend was het recht van de schuldenaar of van hem die zich had verbonden, een opvatting die reeds hierom niet houdbaar was als men zich indenkt, waartoe het zou leiden wanneer men haar consequent zou willen toepassen op wederkerige contracten.

Algemeen aanvaarde en toegepaste verwijzingsregels zijn o.a. die volgens welke de nalatenschap beheerst wordt door het recht van de erflater ³⁸⁾ en de reeds genoemde intergentiele grondenregel, medebrengende dat transacties met betrekking tot grond (huurovereenkomsten, zekerheidstellingen, overdrachtstransacties) beheerst worden door het recht samenhangende met de „sfeer” waartoe de grond behoort. Wanneer echter tussen twee Indonesische contractspartijen een huurovereenkomst wordt gesloten over grond, waarvan een deel tot de Europese, een ander deel tot de Indonesische rechtssfeer behoort, tegen één gezamenlijke huurprijs, dan is de grondenregel niet meer in al zijn consequenties door te voeren en ligt de aanvaarding van een uitzondering op de regel welke leidt tot toepassing van adatrecht, voor de hand, zoals de Adatkamer in 1940 ook gedaan heeft ³⁹⁾.

Een algemene regel voor oplossing van geschillen ontbreekt evenzeer bij intergentiele overeenkomsten; wel kan men wijzen op verschillende aanknopingspunten welke de rechter heeft benut ter bepaling van de rechtskeuze. Zo wordt nog al eens rekening gehouden met de bedoeling van partijen, hetzij uitdrukkelijk, hetzij stilzwijgend; dit laatste wordt dan afgeleid uit allerlei feitelijke omstandigheden van het geval ⁴⁰⁾. Dan is dikwijls van belang het milieu (Europees of inheems) waarin de transactie zich afspeelt ⁴¹⁾. Soms ook de maatschappelijk overheersende

³⁷⁾ De oude opvatting werd nog in 1938 door de landraad te Soerakarta gehuldigd, T 148, 446.

³⁸⁾ R. v. J. Batavia, 26 April 1940, T 152, 27 en 11 December 1939, T 153, 163.

³⁹⁾ R. v. J. Batavia, 16 Februari 1940, T 151, 605 met belangrijk onderschrift van W. P. W.

⁴⁰⁾ R. v. J. Batavia, 20 Maart 1940, T 153, 145 en 12 Mei 1939, T 151, 595, (Landraad Malang 16 Februari 1940 (bekrachtigd door R. v. J. Batavia IIIde kamer). Vgl. ook landraad Magelang 5 October 1939, T 151, 615.

⁴¹⁾ R. v. J. Batavia, 17 Maart 1939, T 151, 619. Zie ook Residentierechter Bandoeng 8 Maart 1940, T 153, 504.

positie van de ene contractspartij, die als het ware haar voorwaarden eenzijdig kan opleggen aan de andere, economisch zwakkere partij ⁴²⁾. Weer een andere keer wordt de keuze bepaald ten gunste van het recht van degeen, in wiens rechtssfeer de ander zich door het aangaan van de overeenkomst heeft begeven ⁴³⁾. Dit laatste is ook meermalen gebezigd in het intergentiel delictenrecht ter motivering van een uitzondering op deze andere verwijzingsregel, dat de intergentiele onrechtmatige daad beheerst wordt door het recht van de dader. Door de constructie dat de dader bij het verrichten van de schadeberokkenende handeling niet in eigen milieu is gebleven, maar zich in dat van de gelaedeerde heeft begeven (daarin is gedrongen), komt de rechter tot de conclusie dat in zo'n geval de vraag of en in hoeverre een voor bescherming in aanmerkend komend belang is geschonden beoordeeld moet worden naar het recht van de gelaedeerde ⁴⁴⁾. Dergelijke gevallen doen zich vooral voor bij verkeersongevallen, omdat aan het verkeer door personen van allerlei landaard wordt deelgenomen. Daar liggen intergentiele problemen als het ware opgetast en het is dan ook geen wonder geweest, dat de Adatkamer daar herhaaldelijk mee te maken heeft gehad.

3. *Adatrecht.*

Het zal wel geen betoog behoeven dat verreweg het merendeel der door de Adatkamer genomen beslissingen zich op het terrein van het adatrecht hebben bewogen. Bladert men de delen 148 e.v. van het Indisch Tijdschrift van het Recht door, dan zal men dit spoedig bevestigd vinden. Men vindt er vonnissen over het karakter van de zgn. *djual* (overdrachts-)transacties nopens grond, in het bijzonder over de grondverpanding, over de adatrechtelijke „hypotheekachtige” zekerheidstelling van de grond al dan niet met beding van in eigendom afstaan van de grond bij wanbetaling der geldschuld; over de gezinspositie van de weduwe in verband met het huwelijksbezit en het eigen goed van de overleden echtgenoot; over de rechten van adoptief kinderen enz. enz. Ook maar een zeer summier overzicht te geven van deze jurisprudentie is natuurlijk uitgesloten. Ik moet mij beperken tot een tweetal onder-

⁴²⁾ R. v. J. Batavia, 24 Juni 1938, T 149, 421 m.o. W. F. W.; 13 Januari 1939, T 150, 196 en 21 Juli 1939, T 151, 624.

⁴³⁾ R. v. J. Batavia, 8 April 1938, T 148, 83; 15 Juli 1938, T 149, 383, 29 Maart 1939, T 151, 601.

²⁴⁾ R. v. J. Batavia, 14 Februari 1941, T 154, 575. Zie ook W. F. W. onder R. v. J. Soerabaja, 15 Januari 1941, T 154, 378.

werpen ter illustratie. En dan kunnen wij gevoegelijk beginnen daar waar wij het intergentiele deel hebben verlaten, nl. met de onrechtmatige daad volgens adatrecht. In de allerlaatste aflevering van het Tijdschrift van het Recht, dat voor de Japanse inval is verschenen, vindt men een zeer lezenswaardig artikel van de hand van mijn oud-collega Bertling, geheten: „Iets over de onrechtmatige daad en haar gevolgen in het adatrecht”⁴⁵⁾. Hij wees daarin op het verschil in uitgangspunt, waaruit dit probleem naar Europees recht en naar adatrecht wordt bekeken. Zo liet hij zien, hoe naar adatrecht het materiële feit der schadeveroorzakende daad van een persoon op de voorgrond treedt inplaats van het schuldelement, zoals bij ons; hoe naar adatrecht de daad van de rechtskrenker meer gevoeld wordt als een maatschappelijke evenwichtsverstoring, een aanranding van de gemeenschap dan als een individuele krenking van de benadeelde persoon; hoe het adatrecht eigenlijk een algemeen begrip onrechtmatige daad niet kent, maar wel een groot aantal afzonderlijke onbehoorlijke gedragingen, waarop onderling zeer verschillende en zeer gevarieerde sancties staan; hoe eindelijk naar adatrecht niet altijd mogelijk is een genoegdoening door betaling van een geldsbedrag; en hoe sommige delictueuse handelingen slechts goedge maakt kunnen worden door een zoenoffer.

In 1939 kwam de Adatkamer te staan voor de vraag of adatrechtelijk de ouders aansprakelijk of mede-aansprakelijk waren voor de onrechtmatige daden van hun kinderen. Mede-aansprakelijkheid werd aanvaard in het geval dat de inwonende onvolwassen zoon op de fiets een verkeersovertreding pleegde, waardoor een ander schade opliep; doch het belang van het betreffende vonnis was voornamelijk hierin gelegen, dat toen ook werd uitgemaakt dat de ouder zich kon disculperen, wanneer hij bewijst, dat hij alle redelijke zorg had aangewend ter voorkoming van het ongeval, die van hem onder de gegeven omstandigheden gevegd kon worden⁴⁶⁾.

Twee jaar later deed zich in een appèlzaak voor de Kamer een soortgelijke kwestie voor bij de verhouding van de autobusondernemer tot de bij hem in dienst zijnde chauffeur. De Kamer besliste toen o.m., dat die ondernemer als zodanig aansprakelijk moest worden gesteld voor de foutieve verkeersdaden van zijn chauffeur en dat de bevoegdheid om zich van de gevolgen van ongevallen vrij te pleiten met een beroep op de afwezigheid van schuld zijnerzijds, hem behoort te worden

⁴⁵⁾ T 155, 1 e.v.

⁴⁶⁾ R. v. J. Batavia, 26 Januari, T 151, 659.

ontzegd. De Kamer motiveerde haar beslissing door te wijzen op een ook bij de Indonesische bevolking van die streken (Palembang) gegroeid rechtsbesef, ten gevolge van de grote ontwikkeling van het snelverkeer per auto in bepaalde streken van Nederlandsch-Indië en van de daardoor ontstane aanmerkelijke vergroting van het risico ⁴⁷⁾.

Men hoede er zich voor, aldus terecht de schrijver van genoemd artikel, uit dit vonnis de verdergaande conclusie te trekken, dat de verwerping van de mogelijkheid van disculpatie, welke hier werd aangenomen, zich zou uitstrekken tot alle autobezitters of autoeigenaars die een chauffeur in hun dienst hebben of dat het besliste ook zou gelden voor buiten het door het snelverkeer per automobiel bestreken gebied van Indonesië. Want het is juist dit snelverkeer dat de grenzen der eigenlijke adatkringen verloren doet gaan, waardoor autowegen als het ware een eigen rechtssfeer krijgen met eigen regels.

Met de vraag of het adatrecht al of niet kende het „instituut van verjaring” hebben rechtsliteratuur en rechtspraak in Indonesië zich reeds vele jaren vóór de instelling van de Adatkamer bezig gehouden en deze vraag vindt men door de gouvernementsrechter in Indonesië in bonte afwisseling zowel bevestigend als ontkennend beantwoord. In die toestand van onzekerheid was door ter Haar in een in 1936 verschenen opstel verheldering gebracht ⁴⁸⁾. Het was juist bij deze gelegenheid dat ter Haar heeft gewezen op het grote belang van een juiste probleemstelling voor een goed inzicht in adatrechtelijke verhoudingen.

Nu was de situatie begin 1938, toen de Adatkamer begon te functioneren ongeveer deze, dat de jurisprudentie in grondkwesties nogal eens aan het feit van het langdurig tijdsverloop een bewijsrechtelijke invloed toekende m.b.t. het ontstaan of het teloorgaan van rechten op grond ⁴⁹⁾, terwijl zij met betrekking tot schuldvorderingen placht te opereren met een stokoud Staatsblad van 1832 over de verjaring van schulden, waarvan de rechtskracht voor het adatrecht in verband met het bepaalde in artikel 75 van het toenmalige Regeringsreglement zeer dubieus was. Een van de eerste vonnissen van de Adatkamer maakte aan die twijfel een radicaal einde door de regeling in het bewuste Staatsblad, voorzover betreft de Indonesische bevolkingsgroep, als vervallen

⁴⁷⁾ R. v. J. Batavia, 14 Februari 1941, T 155, 63. Zie ook Bertling in T 155, 33.

⁴⁸⁾ Ter Haar: De invloed van tijdsverloop in het adatrecht, T 144, 71 e.v.

⁴⁹⁾ Bijv. R. v. J. Batavia, 12 Januari 1940, T 154, 269. Naast de materiele-rechtelijke werking van het tijdsverloop waardoor rechtsbetrekkingen kunnen ontstaan of te niet gaan en de bewijsrechtelijke (met mogelijkheid van tegenbewijs) heeft men adatrechtelijk nog de z.g. formeel processuële werking, waardoor een zaak van meet af voor behandeling door den rechter niet in aanmerking komt.

te beschouwen vanaf 1 Mei 1855, tijdstip van inwerkingtreding van het Regeringsreglement. In de leemte, welke hierdoor ontstond, werd vervolgens voorzien door een reeks elkaar vrij snel opvolgende beslissingen van de Adatkamer, houdende een eigen „verjaringsregeling”, volgens welke een schuldeiser die zijn vordering terzake van huren of pachten had laten oplopen, slechts aanspraak kon doen gelden op de vervallen termijnen over de twee jaren voorafgaande aan de dag van indiening van de vordering (en niet op de oudere termijnen); tenzij — en hier komt dan de uitwijkmogelijkheid voor de rechter — de eiser voor zijn wachten een aanvaardbare reden kon aanvoeren⁵⁰⁾. Dit verval van rechten wegens een niet redelijk gemis van activiteit van de schuldeiser werd successievelijk toegepast op verschillende andere periodieke schuld-vorderingen, bijv. terzake van levensonderhoud; bij contractuele boete-termijnen; en zelfs bij een vordering tot betaling van schadevergoeding wegens onrechtmatige occupatie van grond (een rijstveld) van lange duur (negen jaar), nl. in deze zin, dat het schadebedrag werd afgewezen voorzover het te boven ging de waarde (of geschatte waarde) van de rijstooft van het jaar van indiening der vordering en de twee daaraan voorafgaande jaren⁵¹⁾.

Ik kom thans aan het einde van mijn voordracht. Op 8 December 1941 brak de oorlog met Japan uit; de mobilisatie volgde en op de Raad van Justitie in Batavia kon men het ongewone schouwspel waarnemen van in uniform geklede leden, zwaar bewapend met Mauser-pistolen, waarmee de meesten niet wisten om te gaan.

Drie maanden later kwam de algehele capitulatie van ons leger en de leden van de Adatkamer verdwenen successievelijk achter de muren van het interneringskamp. Weer enkele weken later en het lot van de Kamer was bezegeld. Uitgezocht op de verjaardag van de Japanse Keizer, 29 April 1942, hoorden wij door de radio de bekendmaking van de verordening (*undang-undang*) van het Japanse legerbestuur op het rechtswezen. Met negatie van de bepalingen van het Landoorlogsreglement (speciaal artikel 43 daarvan), waaraan ook Japan zich had gebonden, werden de bestaande rechters en rechtbanken vervangen door andere en in artikel 13 van de verordening bepaald, dat

⁵⁰⁾ Bijv. R. v. J. Batavia, 17 Januari 1938, T 149, 179; 1 April 1938, T 149, 195; 25 October 1940 en 14 Februari 1941, T 154, 594.

⁵¹⁾ R. v. J. Batavia, 27 Mei 1938, T 148, 150.

de bij het Hooggerechtshof en de Raden van Justitie op Java ahangige appèlzaken als vervallen waren te beschouwen.

★ ★ ★

Toen drie en een half jaar later de bevrijding kwam, bleek al spoedig dat de Indische Regering de vroegere toestand niet terugwenste. Met behulp van artikel 37 van het Besluit op de staat van oorlog en van beleg⁵²⁾, werd bij verordening van het geallieerde militaire bestuur van 31 December 1945 een voorlopige voorziening getroffen m.b.t. het rechtswezen in het onder Nederlands gezag teruggebrachte gebied. De vooroorlogse rechterlijke organisatie werd terzijde gesteld en in plaats daarvan kwamen, met prijsgeving van de dualiteit in de rechtspleging, landrechters voor alle bevolkingsgroepen met daarboven enige appèlraden. De in 1938 in de Adatkamer bereikte concentratie van rechtspraak werd weer verlaten; de nieuwe rechtspolitik van de Regering bracht dit mee. De met die politiek samenhangende federatieve gedachte scheen de oprichting van afzonderlijke hoven voor iedere deelstaat te bevorderen. De hieraan verbonden nadelen trachtte men enigszins te ondervangen door in 1947 het Hooggerechtshof in zijn functie van cassatierechter te herstellen, met verruiming van de mogelijkheid van cassatie tot de gevallen van schending of verkeerde toepassing van het recht⁵³⁾: dus ook van het ongeschreven adatrecht. Arresten van het Hof betreffende adatrecht zijn er echter niet geweest, althans niet gepubliceerd.

★ ★ ★

Wie nu de blik richt naar republikeins gebied in de verwachting dat de jonge staat zich zou beijveren voor handhaving en ontwikkeling van het adatrecht als eigen nationaal goed, wordt zeer teleurgesteld. Misschien is het thans anders, maar in de eerste jaren van zijn bestaan was het een heel ander geluid dat daar weerklonk. Adatrecht scheen toen helemaal niet meer in tel te zijn. „Het behoorde”, zo werd er geroepen, „zo spoedig mogelijk plaats te maken voor een codificatie van modern recht.” „Want”, aldus een bekend Indonesisch hoogleraar in het adatrecht, „dit is nodig opdat het Indonesische „volk zal kunnen leven op basis van gelijkheid met andere onaf-

⁵²⁾ K.B. ddo. 13 Sept. 1939 no. 32, Stbl. 1939 no. 582.

⁵³⁾ Stbl. 1947 no. 20, wijzigende o.a. art. 170 e.v. R. O. en art. 411 Rechtsvordering.

„hankelijke volken in de internationale wereld. Er kan niet gewacht worden op groei van nieuw adatrecht en zo spoedig mogelijk dient men voor een codificatie van modern recht te rade te gaan bij de „moderne Zwitserse codificatie en voor het arbeidsrecht en het agrarisch recht bij het nieuwe Russische civiele recht. Slechts op het gebied van „het familierecht zal het civiele adatrecht nog steeds de Indonesische „maatschappij blijven beheersen en voor de staatsgenoten van de Europese groep het Europese B. W.⁵⁴⁾ Het is hier niet de plaats voor critiek. Misschien is het niet eens meer nodig en heeft het grote verlangen van de Republiek om zich terwille van internationale prestige zo snel mogelijk van de modernste codificaties te voorzien, plaats gemaakt voor rustige bezinning op hetgeen moet gebeuren en misschien begint men zich daar al af te vragen of het niet beter ware voorlopig tevreden te zijn met minder, bijv. met een poging om een bepaald onderdeel van het recht als het verkeersrecht te codificeren, iets in de geest van de Indian Contract Act van 1872. Dit laatste zou nog dit voordeel brengen, dat men zijn aandacht gevende aan het rechtsleven van die andere jonge Aziatische mogendheid tot de conclusie zou kunnen komen, dat men zeer wel een waardige plaats in de internationale gemeenschap kan innemen en behouden, ofschoon men grotendeels onder ongecodificeerd recht leeft en zonder dat men behoeft over te nemen het Zwitsers of een nog moderner burgerlijk wetboek dan wel een codificatie van arbeids- of agrarisch recht van Oost-Europees maaksel.

E. A. ZORAB.

⁵⁴⁾ Diesrede prof. Soepono op 17 Maart 1947 aan de Universiteit te Jogja. „Kedudukan Kukum adat di Kemudian Hari, gedeeltelijk in Nederl. vertaling in boek aankondiging B. v. Eyk in T 1948 blz. 44-48. Over deze rede: Chabot in T 1948, 159 e.v.